

ПРЕДЛОЖЕНИЕ

**ЗА ПРИЕМАНЕ НА МЯРКА ПО ЧЛ. 46 ОТ ЕКПЧ
ВЪВ ВРЪЗКА С ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА РЕШЕНИЯТА НА
ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА
ПО ДЕЛАТА**

КОСТАДИН МИХАЙЛОВ С/У БЪЛГАРИЯ

И

НЕДЕЛЧО ПОПОВ С/У БЪЛГАРИЯ

Отмяна на влезли в сила решения на български съдилища по граждански дела, когато с решение на Европейския съд за защита на правата на човека е установено нарушение на Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи

Настоящото предложение е изработено от Фондация Български адвокати за правата на човека с финансовата подкрепа на Тръст за гражданско общество в Централна и Източна Европа (CEE TRUST).

1. Решения на Европейския съд по дела срещу България, във връзка с които се предлага приемането на мярката

Дело *Костадин Михайлов с/у България*¹, решение на Европейския съд по правата на човека от 27 март 2008 г., станало окончателно на 27 юни 2008 г.

Фактите по делото:

На 22 март 2005 г. жалбоподателят предявил иск за обезщетение за неимуществени вреди срещу Националния осигурителен институт на основание чл. 1 от Закона за отговорността на държавата. Той твърдял, че в резултат на незаконосъобразни решения на осигурителните институции е изпитал чувство на неудовлетвореност, и претендирал обезщетение в размер на 2 000 лв. С окончателно решение от 28 октомври 2005 г. Пловдивският окръжен съд отхвърлил иска и посочил, че надлежният ответник следва да бъде Районно управление „Социално осигуряване” – Пловдив, а не НОИ. На 11 октомври 2006 г. жалбоподателят завел идентично дело срещу РУСО-Пловдив. На 24 октомври 2006 г. Пловдивският районен съд намерил иска за недопустим и прекратил производството. Съдът приел, че съгласно ТР № 3 от 2004 г. на ВКС легитимиран ответник по иска е НОИ като юридическо лице, а не неговото териториално подразделение. Решението било потвърдено от ВКС. Пред Европейския съд жалбоподателят е повдигнал оплаквания за нарушения на чл. 6, т. 1 от Конвенцията и чл. 1 от Протокол № 1.

Решението на Европейския съд

В решението си Съдът е приел, че в резултат на двете противоречиви решения на националните съдилища, жалбоподателят неоправдано е бил лишен от достъп до съд при определяне на негово гражданско право, в нарушение на изискванията на чл. 6, т. 1 от Конвенцията. Съдът е счел, че не е необходимо да се произнесе по оплакването на жалбоподателя за нарушение на правото му на собственост по чл. 1 от Протокол № 1, тъй като не би могъл да спекулира каква би била ситуацията, ако жалбоподателят бе разполагал с ефективен достъп до съд.

За установеното нарушение на чл. 6, т. 1 Съдът е присъдил на жалбоподателя справедливо обезщетение за неимуществени вреди по чл. 41 от Конвенцията в размер на 3 000 евро. Той е подчертал също така, че *„като правило, своевременното възобновяване на производството и преразглеждането на делото при спазване на всички изисквания на справедливия процес би било най-подходящата форма на обезвреда в случаи, в които той е установил, че жалбоподателят не е разполагал с ефективен достъп до съд в нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията,”* (виж § 60 от решението).

Дело *Неделчо Попов с/у България*², решение на Европейския съд по правата на човека от 22 ноември 2007 г., станало окончателно на 22 февруари 2008 г.

Фактите по делото

Жалбоподателят работел по трудово правоотношение като „съветник” в отдел на Министерския съвет. Със заповед от 30 юли 1997 г. трудовото му правоотношение било прекратено. Към този момент по отношение на жалбоподателя действала забраната на чл. 360, ал. 2, т. 2 от Кодекса на труда (частично обявена за противоконституционна с решение на КС от 30 април 1998 г.), която лишавала

определена категория служители от правото на обжалват издадените им заповеди за уволнение.

На 26 март 1998 г. жалбоподателят подал жалба срещу заповедта за прекратяване на трудовия му договор по Закона за административното производство (отм.), която била отхвърлена с окончателно решение на ВАС от 30 октомври 1998 г. на основание на това, че не съставлява административен акт, който може да бъде обжалван по реда на ЗАП. Междувременно, на 14 юли 1998 г. жалбоподателят бил започнал гражданско производство. С окончателно решение от 19 октомври 1999 г. Върховният касационен съд отхвърлил като недопустими всички претенции, освен тази за обезщетение за оставане без доходи за периода, през който му е бил отказан достъп до работното място. Съдилищата приели, че жалбоподателят е следвало да предяви иск за незаконно уволнение по КТ преди изтичането на предвидения в закона шестмесечен преклузивен срок на 30 януари 1998 г., макар да признали, че преди решението на Конституционния съд от 30 април 1998 г., чл. 360 ал. 2, т. 2 от КТ е лишавал жалбоподателя от правото да предяви претенциите си пред съд. Претенцията за обезщетение за оставане без доходи за периода, през който е бил отказан достъп до работното място, била разгледана в триинстанционно производство и била отхвърлена с окончателно решение от 25 септември 2003 г. на Върховния касационен съд. Върховният касационен съд признал, че жалбоподателят не е имал възможност да оспори законността на уволнението си преди решението на Конституционния съд, но приел, че жалбоподателят е бил наясно с това ограничение, когато е постъпил на държавна работа.

Решението на Европейския съд

Европейският съд е установил нарушение на правото на достъп до съд на жалбоподателя по чл. 6, т. 1 от Конвенцията. Той му е присъдил обезщетение за изпитаните от него тревога и отчаяние от невъзможността да оспори уволнението си пред съд. Съдът е отхвърлил претенцията на жалбоподателя за имуществени вреди, тъй като не е установил причинна връзка между тях и констатираното в решението му нарушение на правото на справедлив процес. Според Съда, „би било спекулативно да се приеме, че ако жалбоподателят бе имал право на ... иск [срещу заповедта за уволнение] и се беше възползвал от него, този иск би бил несъмнено успешен. По тези причини Съдът не може да намери пряка причинна връзка между констатираното нарушение и търсените от жалбоподателя имуществени вреди.”

2. Проблемът, който се поставя във връзка с изпълнението на решенията на Съда

Изпълнението на решенията на Европейския съд по делата *Костадин Михайлов с/у България* и *Неделчо Попов с/у България* изисква наличието на възможност жалбоподателите да поискат преразглеждане на спора на национално ниво. По делото *Костадин Михайлов* това изрично е подчертано от Съда (виж §§ 59 и 60 от решението). Съдът е приел още, че не е необходимо да се произнесе по претенцията на жалбоподателя по чл. 1 от Протокол № 1, тъй като това би означавало да спекулира по отношение на изхода на вътрешното производство. Със същия аргумент Съдът е отказал да присъди обезщетение за имуществени вреди и по делото *Неделчо Попов*. **Присъденото на жалбоподателите справедливо обезщетение по чл. 41 от Конвенцията обхваща единствено неимуществените вреди, понесени в резултат на нарушението на правото на справедлив процес, което само по себе си подлежи на обезвреда. Съдът е отказал, а и в действителност не би могъл да изследва**

въпроса за намаляването на имуществото на жалбоподателите, тъй като този въпрос е пряко свързан с основателността на техните претенции и следователно попада в обхвата на преценката по същество, която е в компетентността на вътрешните съдилища. Ето защо в тези случаи водещият принцип за постигане на *restitutio in integrum* би могъл да се реализира само ако жалбоподателите бъдат в състояние да получат ново разглеждане на делото на национално ниво.

Член 231, ал. 1, б. „з” от Гражданския процесуален кодекс от 1956 г. /отм./ предвиждаше възможност за отмяна на влязло в сила решение, когато с решение на Европейския съд по правата на човека е установено нарушение на Европейската конвенция. Разпоредбата обаче не беше възпроизведена в новия ГПК, влязъл в сила на 1 март 2008 г., и към настоящия момент българското законодателство не съдържа такова основание за отмяна. В резултат на това, жалбоподателите са се оказали лишени от правото да поискат преразглеждане на спора на национално ниво и съответно са поставени в положение, в което не могат да получат пълна обезвреда за извършените спрямо тях нарушения на Конвенцията. Българската държава, следователно, е в неизпълнение на задълженията си по чл. 46 от Конвенцията.

3. Наличие на проблем, който налага приемането на мярката

Преразглеждането на съдебен спор съставлява средство за изпълнение на решенията на Европейския съд, което цели предоставяне на пълна обезвреда на засегнатото лице. Отпадането на тази възможност от българското гражданско процесуално законодателство води до принципна невъзможност да бъдат изпълнени решенията на Европейския съд, които поради характера на намереното нарушение изискват възобновяване на производството пред националния съд. Такива са например случаите, в които Съдът е установил нарушение на правото на справедлив процес на жалбоподателите, както и тези, при които е налице продължаващо нарушение на материално право по Конвенцията, чието прекратяване изисква преразглеждане на спора.

До настоящия момент необходимостта от отмяна на влязло в сила решение на граждански съд е възниквала във връзка с решенията на ЕСПЧ по делата (без изброяването да бъде изчерпателно) *Кехая и др. срещу България*, *Неделчо Попов срещу България*, *Костадин Михайлов срещу България*, *Янакиев срещу България*. Независимо дали преразглеждане действително е било поискано от жалбоподателите по тези дела или не, до 1 март 2008 г. последните са разполагали със законовата възможност да упражнят своето право и да поискат преразглеждане. В този смисъл чл. 231, б. „з” от ГПК (отм.) многократно е бил посочван от българското правителство в неговите доклади пред Комитета на министрите като една от приетите на национално ниво генерални мерки за изпълнение на решенията на Съда.

Отпадането на това основание за отмяна на влезли в сила решения по граждански дела съставлява отстъпление от поетите от българската държава ангажменти по съблюдаване на ЕКПЧ. То поражда структурен проблем, който може да засегне правата на широк кръг лица и да постави България в положение на невъзможност да изпълни своите международни задължения.

4. Предлагана мярка

С оглед на изложеното по-горе считаме, че е необходимо в българското законодателство да бъде предвидена възможност за отмяна на влезли в сила решения по граждански дела, на основание осъдително решение на Европейския съд по правата на човека. Предлагаме чл. 303, ал. 1 от ГПК да бъде допълнен с нова т. 7 със следния текст:

„когато с решение на Европейския съд по правата на човека е установено нарушение на Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи.“

5. Компетентен орган, до който следва да бъде отправено предложението

Министърът на правосъдието, който разполага с необходимите правомощия да поиска от Министерския съвет внасяне в Народното събрание на законопроект за изменение на ГПК в посочения по-горе смисъл.

6. Обосновка на избора на мярка

6.1. Изискванията на чл. 46 от Европейската конвенция

Чл. 46 от Европейската конвенция за защита на правата на човека задължава държавите членки да предприемат всички необходими мерки за изпълнението на окончателните решения на Европейския съд, постановени по дела срещу тях. Официалният текст на Конвенцията на български език³ е некоректен в това отношение. Съгласно публикувания в Държавен вестник превод, чл. 46, т. 1 от Конвенцията гласи: „*Високодоговарящите страни се задължават да изпълняват окончателните решения на съда по всяко дело, по което те са страна*“. Но официалните текстове на Конвенцията на английски и френски език изразяват концепция, която е по-широка от простото изпълнение на диспозитива на решението и включва задължението да държавите да спазват решенията на Съда и да предприемат всички мерки за тяхното изпълнение⁴.

Както Съдът многократно е подчертавал в практиката си, „*съгласно чл. 46 договарящите държави са поели задължение да изпълняват под контрола на Комитета на министрите окончателните решения на Съда по всяко дело, по което те са страна. Една от последиците от това е, че когато Съдът установи нарушение, държавата има задължение не просто да плати на засегнатите лица присъдените като справедливо обезщетение по чл. 41 суми, но също и да избере под контрола на Комитета на министрите генералните и/или ако е удачно индивидуалните мерки, които да приеме в своя вътрешен правов ред за да преустанови нарушението, установено от Съда, и да поправи доколкото е възможно неговите последици. Ответната държава разполага със свобода на преценка да избере под контрола на Комитета на министрите средствата, посредством които ще изпълни своето правно задължение по чл. 46 от Конвенцията, при условие че тези средства са съвместими със заключенията в решението на Съда (виж например решенията Скоцари и Джунта с/у Италия⁵, Броньовски с/у Полша⁶, Скордино с/у Италия⁷)*“

Изпълнението на решенията следва да цели постигане на пълна обезвреда на засегнатото лице. В тази връзка следва да се отбележи, **че заплащането на справедливо обезщетение (just satisfaction) по чл. 41 е предвидено в Конвенцията**

като допълнително средство, в случаите, в които законодателството на съответната държава предвижда възможност само за частична обезвреда.⁸ То цели

„да компенсират претърпените от засегнатото лице вреди до степеня, в която те съставляват последица от нарушението, която не може да бъде поправена по друг начин” (виж решението *Скоцари и Джунта*, § 250, както и подкрепящото мнение на съдия Жупанчич по делото *Броньовски с/у Полша*). Възстановяването на положението на потърпевщата страна, каквото то е било преди нарушението на Конвенцията, може да изисква допълнителни мерки и това следва от „*водещата правна логика, че правото и средството за неговата защита трябва да бъдат взаимнозависими*” (ibid.).

Мерки за *restitutio in integrum* ще бъдат необходими, когато засегнатото лице продължава да понася нарушението или неговите последици и след решението на Европейския съд. В тези случаи, както правилно е посочил съдия Жупанчич, „*дори да се приеме, че парите могат да поправят причинените вреди, частичното или пълно обезщетение за вредите, понесени преди постановяването на решението на Съда, ще обхване единствено периода преди установяването на нарушението от Съда*”.⁹ Без претенции за изчерпателност, такива са например случаите на намеса в личния или семейния живот на жалбоподателите (виж например решенията *Скоцари и Джунта*, *Олсън с/у Швеция* (№ 2¹⁰)), случаите на незаконно задържане (виж например решенията *Асанидзе с/у Грузия*¹¹ и *Иласку и др. с/у Молдова*¹²), случаите на намеса в мирното ползване на собствеността (виж например решенията *Лоуизиду с/у Турция*¹³ и *Ксенидес-Арестис с/у Турция*¹⁴), случаите на нарушение на свободата на изразяване (виж например решенията *Глас Надежда ООД и Анатоли Еленков с/у България*¹⁵, *Ферайн Геген Тюрффабрикен Швайц с/у Швейцария*¹⁶), и др. Такива са и случаите, в които е налице нарушение на правото на справедлив процес по чл. 6, т. 1 от Конвенцията, при които поправянето на нарушението изисква производството да бъде възобновено и делото да бъде преразгледано от националния съд при спазване на изискванията на чл. 6 от Конвенцията (виж *Янакиев с/у България*¹⁷, *Костадин Михайлов с/у България*, *Неделчо Попов с/у България*, *Сейдович с/у Италия*¹⁸ и др.). *Препоръка № R(2000)2 на Комитета на министрите към държавите-членки относно преразглеждането и възобновяването на някои дела на национално равнище във връзка с решенията на Европейския съд по правата на човека*¹⁹ приканва договарящите страни да гарантират, че **на национално равнище съществуват адекватни средства за постигане, доколкото е възможно, на *restitutio in integrum*.**

Компетентните власти на държавата са свободни да изберат под контрола на Комитета на министрите **подходящите мерки** за изпълнението на решението на Съда, **като вземат предвид особеностите на националната правна система и при условие, че тези мерки съответстват на изводите, до които е достигнал Съдът в решението си** (виж например решението *Скоцари и Джунта*, § 249, in fine). Такива мерки биха били например отговорност за вреди, амнистия, помилване, реабилитация, възстановяване на права, издаване на отказани разрешения, поправки в регистри, публично извинение, възобновяване на съдебни производства и др. До настоящия момент Европейският съд е отказвал да признае на жалбоподателите съществуването на материално право по чл. 46 от Конвенцията. Той е приемал, че не разполага с компетентност да провери дали ответната държава е изпълнила задълженията, наложени ѝ от решението на Съда, но подчертава, че може да разгледа *едно последващо оплакване, което поставя нов, неразрешен с решението проблем* (виж например решението *Мехеми с/у Франция* (№ 2)²⁰ с допълнителни препратки).

6.2. *Възобновяването на съдебното производство на национално ниво като средство за изпълнение на решенията на Съда*

Европейската конвенция не съдържа изрично задължение за държавите да предвидят в националното си законодателство възможност за възобновяване на вътрешно съдебно производство, в случай, че с решение на Европейския съд е установено нарушение на правата по Конвенцията. Както бе посочено и по-горе – държавите са свободни да изберат под контрола на Комитета на министрите подходящите мерки за изпълнение на решенията на Съда. Независимо от това обаче, повторното разглеждане на случая или възобновяването на производството²¹ са били и продължават да бъдат изтъквани както в практиката на Съда, така и в актовете на Комитета на министрите като адекватно средство за постигане на *restitutio in integrum*. В Препоръка № R(2000)2 Комитетът на министрите приканва държавите членки да „извършат преглед на националните си правни системи с цел да гарантират, че съществуват подходящи възможности за преразглеждане на спора, включително възобновяване на производството, в случаите, в които Съдът е намерил нарушение на Конвенцията.” Параграф 2 от Препоръката очертава обстоятелствата, в които преразглеждането на случая или възобновяването на производството са от особена важност или, както се подчертава в Обяснителния доклад, той „идентифицира онези изключителни обстоятелства, в които целта да се гарантират правата на индивида и изпълнението на решенията на Съда вземат превес над принципите, стоящи в основата на концепцията за *res judicata*, и по-специално принципа за правна сигурност, независимо от безспорната важност на тези принципи”.²² Такива по-специално са случаите, когато:

(i) засегнатото лице продължава да понася сериозни негативни последици в резултат на въпросното вътрешно решение, които не могат да бъдат компенсирани от справедливото обезщетение и не могат да бъдат поправени по друг начин, освен чрез преразглеждане [на случая] или възобновяване [на производството], и

(ii) решението на Съда навежда на извода, че

(a) спорното вътрешно решение противоречи по същество на Конвенцията, или

(b) откритото нарушение произтича от процесуални грешки или пропуски, които са толкова съществени, че хвърлят сериозно съмнение върху изхода на вътрешното производство, довело до оплакването.

В тези случаи практиката на Комитета на министрите за наблюдаване на изпълнението на решенията на Съда е показала, че повторното разглеждане на случая или възобновяването на производството „се е оказало най-ефективното, ако не и единственото средство за постигане на *restitutio in integrum*”.²³

Ярък пример в това отношение са делата, по които Европейският съд е установил нарушения на правото на справедлив процес. В своите решения Съдът изрично е подчертавал, че „в случай на нарушение на чл. 6 от Конвенцията би трябвало, доколкото е възможно, жалбоподателят да бъде поставен в положението, в което би бил, ако изискванията на тази разпоредба не са били нарушени ... Съдът е на мнение, че в случаите, в които е установил, че в нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията жалбоподателят не е разполагал с достъп до съд, най-подходящата форма на обезвреда по правило би била производството да бъде възобновено и делото да бъде преразгледано при спазване на всички изисквания на справедливия процес (виж решенията *Лунгочи су Румъния*²⁴, § 55; и *Янакиев*, § 89, *Сейдович*, § 127, *Костадин Михайлов*, §§ 59-60).”

6.3. Проблеми които се поставят във връзка с възобновяването на съдебни производства на национално след осъдително решение на Европейския съд

А. Рискът от „двойно” обезщетение

Съществува ли риск от „двойно” обезщетение на засегнатото лице в резултат на общия ефект на преразглеждането на спора и присъденото от Съда справедливо обезщетение по чл. 41 от Конвенцията? Поради огромното многообразие на случаи, които биват отнесени пред Европейския съд, отговорът на този въпрос не е нито лесен, нито еднозначен. На първо място следва да подчертае, че нито от текста на *Препоръка № R(2000)2*, нито от практиката на Съда, може да се направи извод, че преразглеждането на съдебния спор на национално ниво е насочено към предоставяне на „двойно” обезщетение. Напротив, то цели да възстанови положението на засегнатото лице, такова каквото то е било преди нарушението. Така например в случаите, в които е установил нарушение на правото на справедлив процес, Европейският съд не може с решението си да възстанови жалбоподателя в положението, в което той би се намирал, ако правото му на справедливо гледане на делото не бе нарушено. Съдът не може да замести националните власти при тълкуването и прилагането на националния закон и да се произнесе по съществуването на отнесения пред националните съдилища спор. Той може само да установи нарушението и да присъди обезщетение за неимуществените вреди, понесени от жалбоподателя в резултат на нарушението на правото му на справедлив процес. Това обезщетение е различно от всеки благоприятен ефект, който засегнатото лице би могло да получи в резултат на възобновяването на производството. Следвайки тази логика, по делата *Неделчо Попов* и *Костадин Михайлов* Съдът е отказал да присъди на жалбоподателите поисканото от тях обезщетение за имуществени вреди, с аргумента, че не би могъл да спекулира какъв би бил изходът на вътрешното производство, ако жалбоподателите бяха разполагали с ефективен достъп до съд. В тези случаи, възстановяването на положението отпреди нарушението може да бъде постигнато единствено чрез преразглеждане на спора при спазване на изискванията на справедливия процес по чл. 6 от Конвенцията.

Подобна логика е приложима и по отношение на случаите, в които Европейският съд е установил „продължаващо” нарушение на Конвенцията, което той може само да констатира, но не и да прекрати. В тези случаи присъденото обезщетение по чл. 41 от Конвенцията ще компенсира единствено вредите, понесени в предшестващия решението на Съда период. В тези случаи възобновяването ще бъде необходимо с цел да се прекрати нарушението. Друга особена група случаи са тези, в които Европейският съд е установил, че жалбоподателят е бил лишен от собственост в нарушение на чл. 1 от Протокол № 1 към Конвенцията и е осъдил държавата да върне отнетия имот в определен срок **или** да плати като обезщетение стойността на имота (виж решенията по делата *Кехая и други с/у България (чл. 41)* и *Брумареску с/у Румъния (чл. 41)*²⁵). Проблемите, които възникват в тези случаи, са свързани не толкова със съществуването на неяснота относно съдържанието или обема на задължението на държавата, колкото с практическите затруднения, които следват от решението на Европейския съд. Така например по делото *Кехая* държавата, поради дадения от Съда тримесечен срок за изпълнение, се е оказала в положение или да плати обезщетението в условията на висящо производство по възобновяване, което обективно може да доведе до връщането на имота на жалбоподателите, или да плаща лихва за забава. Изходът в конкретния случай е намерен чрез депозиране на сумата в полза на жалбоподателите до приключване на съдебното производство. Други практически разрешения с цел избягване на „двойното” обезщетяване в подобни хипотези биха били отлагане на произнасянето на Съда по чл. 41 от Конвенцията (виж решението *Де Кубер с/у Белгия*²⁶ (чл. 50²⁷)), даване на по-дълъг срок за изпълнение или

обвързване на срока за плащане с недопускане на преразглеждането или изричен отказ от страна на жалбоподателя да се ползва от това свое право (виж решението *Клаес и други с/у Белгия*²⁸).

В практиката на Съда могат да бъдат открити и други примери, в които въпросът за съотнасянето между присъденото от Съда справедливо обезщетение по чл. 41 от Конвенцията и възможността за преразглеждане на съдебния спор на национално ниво, може да бъде дискутиран. Независимо от това, общият ни извод е, че в болшинството случаи присъденото от Съда справедливо обезщетение цели поправянето на вреди, които са различни от тези, които могат да бъдат поправени по реда на преразглеждането на спора от националните съдилища, и съответно в тези случаи не съществува риск от „двойно” обезщетяване на жалбоподателя. Ето защо заплащането на обезщетението по чл. 41 по никакъв начин не бива да се влияе от производството по възобновяване.

Що се отнася до специфичните хипотези, които възникват по делата по чл. 1 от Протокол № 1, теоретичният риск от „двойно” обезщетяване там е въпрос за конкретно практическо разрешение, което следва да държи сметка за интереса на засегнатото лице да получи обратно отнетия имот. Казано по друг начин, държавата следва да даде възможност на жалбоподателя да избере как да бъде обезщетен и ако той избере да получи имота, каквато е нормалната житейска хипотеза, да му осигури необходимата процедура за това. Само ако тази процедура не доведе до връщане на имота, тогава тя следва да заплати стойността на имота, когато тя е присъдена с решението на Съда. Разбира се, дори в тези случаи, ако Европейският съд е присъдил обезщетение за неимуществените вреди, понесени от жалбоподателя в резултат на нарушението на правото му на собственост, то съставлява самостоятелна обезвреда за нарушеното право по Конвенцията и по никакъв начин неговото заплащане не може да бъде поставено в зависимост от изхода на производството по възобновяване.

Б. Принципът за правна сигурност и правата на третите лица

Сериозен проблем, който се поставя във връзка с възобновяването на съдебни производства, приключили с влязло в сила решение на националния съд, е този за правата на третите лица. Обяснителният доклад към *Препоръка № R(2000)2* отговаря на този въпрос по следния начин: *При изготвянето на препоръката бе признато, че възобновяването [на производството] или преразглеждането [на случая] могат да породят проблеми за трети страни, по-специално в случаите, в които те са придобили права добросъвестно. Този проблем съществува обаче също и по отношение на редовните снования за преразглеждане на случаи или възобновяване на производства, уредени от вътрешното право. Разрешението, използвано в тези случаи, следва да бъде приложимо, по аналогия, също и в случаи, в които преразглеждането или възобновяването са били разпоредени с цел изпълнение на решение на Съда.*

Специфична хипотеза възниква отново във връзка с делата по чл. 1 от Протокол № 1 в случаите, в които отнетият от жалбоподателя имот е бил прехвърлен на трети лица. Поради значителната продължителност на производствата пред Европейския съд не е изключено да се стигне до случаи, в които третите лица могат да се позоват на изтекла в тяхна полза придобивна давност. Следва ли в тези случаи да бъде допуснато преразглеждане? Нашето мнение е, че държавата следва да осигури на жалбоподателя възможност да получи преразглеждане на спора на национално ниво, независимо дали това реално може да доведе до връщане на имота. Това следва от принципа, че при приемането на индивидуални мерки за изпълнение на решенията на Европейския съд

водещ за държавата следва да бъде интересът на жалбоподателя.

В. Допускане на преразглеждането на спора

Препоръка № R(2000)2 не съдържа изискване или указание по отношение на това, кой следва да бъде националният орган, компетентен да допусне преразглеждането на случая или възобновяването на производството. Дотолкова доколкото Препоръката има предвид главно възобновяването на съдебни производства, в държавите, където подобна възможност е уредена, компетентният орган обичайно е съд. В Обяснителния доклад се посочва, че имайки предвид, че основната цел на Препоръката е да гарантира достатъчна защита на жертвите на определени сериозни нарушения на Конвенцията, установени от Съда, логиката на механизма предполага, че засегнатите лица следва да разполагат с право да направят нужното искане до компетентен съд или друг национален орган.

Видно е, че изначално е изключена възможността възобновяването на производството да настъпи автоматично по силата на закона. За тази цел е необходимо решение на компетентен орган, който да прецени дали са налице специалните обстоятелства, посочени в § 2, които да оправдаят дерогирането на принципа за правна сигурност с всички произтичащи от това последици. Производството по възобновяване обаче трябва да бъде в състояние да даде нужната защита на засегнатите лица.

6.4. Отмяната на влезли в сила решения по граждански дела в България

Никаква информация не беше публично огласена по отношение на това дали включването на разпоредба, аналогична на отменения чл. 231, ал. 1, б. „з” от ГПК, е било дискутирано при създаването или приемането на кодекса или не и какви съображения от обществен интерес са наложили нейното отпадане. По-горе бяха разгледани два възможни аргумента срещу установяването в националното законодателство на право на преразглеждане на спора, а именно опасността да се стигне до „двойно” обезщетение и риска да се засегне принципът за правна сигурност. Тук само ще напомним, че справедливото обезщетение по чл. 41 от Конвенцията се присъжда от Съда в случаите, когато установеното нарушение може само частично да бъде поправено от ответната държава.

Що се отнася до втория възможен аргумент, отмяната на влязло в сила решение на основание установено от Европейския съд нарушение на Конвенцията по нищо не следва да се отличава от останалите основания за отмяна, установени от националното законодателство. Същите съображения в обществен интерес, наложили дерогирането на принципа за правна сигурност при наличие на тези основания, с още по-голяма сила се прилагат и тук. Европейската конвенция определя минималните стандарти за защита на правата на човека, които стоят в основата на всяко демократично общество. Гарантирането на ефективното упражняване на тези права е висша ценност в обществен интерес, чиято защита при определени обстоятелства може да вземе превес над принципа за правна сигурност.

В тази връзка следва да се подчертае, че както съгласно международните стандарти, така и съгласно българските процесуални традиции, отмяната на влязло в сила съдебно решение се извършва с решение на съд.

Възможността за възобновяване на съдебни производства присъства както в наказателното производство (чл. 422, ал. 1, т. 4 от НПК), така и в административното производство (чл. 239, т. 6 от АПК). Считаме, че тази разлика в законодателното решение по отношение на един от трите процесуални кодекса е лишена от основание. В светлината на общото си задължение по чл. 1 от Конвенцията държавата е длъжна да

осигури на всяко лице под нейна юрисдикция правата и свободите, гарантирани в Конвенцията и протоколите към нея. От гледна точка на Конвенцията конкретният процесуален ред, по който се определя едно право или задължение на национално ниво, не е от решаващо значение. Вярно е, че правата и свободите по Конвенцията не са равностойни – в смисъл, че имат различна обществена значимост и се ползват с различна степен на защита по Конвенцията. Това съвсем не означава обаче, че когато постигането на *restitutio in integrum* изисква преразглеждане на делото по наказателен или административен ред държавата трябва да предвиди съответната процедура, а в случаите, когато поправянето на нарушението изисква преразглеждане по реда на ГПК тя може да абдикира от задълженията си по Конвенцията. Освен това чл. 6, т. 1 от Конвенцията се прилага към административните производства тогава, когато те определят „граждански права или задължения“ по смисъла на тази разпоредба. Изборът на конкретния процесуален ред – било то граждански или административен, за защита на едно гражданско право попада в изключителната компетентност на националните власти. Тази свобода на преценка обаче не може да води до резултати, които са несъвместими с принципите, установени от Конвенцията, и да служи като средство за избягване на международните задължения на държавата.

Ето защо считаме, че приемането на норма, която е аналогична на тази на чл. 231, ал. 1, б. „з“ от ГПК /отм./ е наложително. Това би създавало вътрешноправен способ за защита срещу вече установени нарушения на Конвенцията и би съставлявало средство за постигане, когато това е възможно, на *restitutio in integrum*.

По отношение на това какъв да бъде текстът на законовата разпоредба, считаме за удачно да бъде възприето разрешението на чл. 231, ал. 1, б. „з“ от ГПК /отм./. На първо място, въвеждането на изрични критерии в закона за това кога може да бъде допуснато преразглеждане рискува да доведе до неоправдана казуистичност и да не обхване всички релевантни хипотези. Освен това, въпрос на законодателна техника и процесуални традиции е дали тези критерии ще бъдат изрично разписани в националния закон (каквото е случаят в Швейцария) или не (каквото е случаят в Армения и каквато бе уредбата в България до влизането в сила на новия ГПК).

Кой следва да има право да поиска отмяната на влязлото в сила решение? Считаме, че това следва да бъде жалбоподателят, тъй като преразглеждането на спора ще цели именно поправяне на нарушението, извършено спрямо него.

В какъв срок следва да бъде поискана отмяната? Чл. 305 от ГПК предвижда тримесечен срок, в който заинтересованата страна може да поиска отмяна на влязлото в сила решение на някое от посочените в чл. 303 основания. Считаме, че е удачно този срок да бъде предвиден и за искането за отмяна на основание на решение на Европейския съд, с което е установено нарушението на Конвенцията. Аргументите ни за това са следните: Срок от три месеца изглежда разумен с оглед на това да бъде дадено достатъчно време на жалбоподателя да реши дали да иска отмяна или не. Освен това, установяването на различен срок изглежда неоправдано и може доведе до объркване.

7. Примери от други държави - страни по ЕКПЧ. Сравнителноправен анализ

На 118-ата Сесия на Комитета на министрите, проведена в Страсбург на 7 май 2008 година, е извършен преглед на изпълнението на **Препоръка № R (2000)2**.

Констатира се, че с някои изключения (Финландия, Молдова и Норвегия),

възможността за възобновяване на производството в държавите - членки на Съвета на Европа не се поставя в зависимост от това дали установеното противоречие с Конвенцията е резултат от нарушение на правото на справедлив процес или е налице някакво друго нарушение. Отбелязва се също така, че в повечето държави-членки, възобновяването на наказателните производства е възможно по искане както на жалбоподателя, така и на прокурора или някаква друга институция. В повече от 20 държави-членки разходите за възобновеното производство са за сметка на държавата, при спазване на определени изисквания. Предвижда се също така и възможност за предоставяне на правна помощ.

По отношение на възобновяването (отмяната) по граждански дела се отбелязва, че законодателството на около 20 държави-членки предвижда това да става както по индивидуална молба така и по молба на държавна институция²⁹. В някои държави законодателството не съдържа конкретни разпоредби за възобновяване на производството след установяване на нарушение от ЕСПЧ, но съществуват правни принципи или съдебна практика, които са достатъчно отворени, така че да допуснат възможността за възобновяване (отмяна). От гледна точка на българската правна система обаче този подход не би могъл да се използва, тъй като подобни искания ще бъдат недопустими поради това, че не са предвидени изрично като основания в процесуалния закон.

Прегледът на изпълнението на Препоръка № R (2000)2 подчертава, че когато се предвижда възобновяване, трябва също така да се гарантира, че никакви специфични ограничения, като например твърде кратки срокове, няма да превърнат възможността в практически неприложима.

¹ Kostadin Mihailov v. Bulgaria

² Nedelcho Popov v. Bulgaria

³ Виж ДВ бр. 80/1992

⁴ „abide by the final judgment of the Court in any case to which they are parties”; „se conformer aux arrêts définitifs de la Cour dans les litiges auxquels elles sont parties”.

⁵ Scozzari and Giunta v. Italy [GC], ECHR 2000-VIII

⁶ Broniowski v. Poland [GC], no. 31443/96, § 192, ECHR 2004-V

⁷ Scordino v. Italia

⁸ Отново българският текст на чл. 41 некоректно замества понятието “reparation” с понятието „обезщетение”.

⁹ Виж особеното мнение на съдия Жупанчич към решението на Съда по делото *Броньовски*

¹⁰ Olsson v. Sweden (No. 2)

¹¹ Assanidze v. Georgia [GC]

¹² Plascu and Others v. Moldova and Russia [GC]

¹³ Loizidou v. Turkey

¹⁴ Xenides-Arestis v. Turkey

¹⁵ Glass Nadezhda EOOD and Anatoliy Elenkov v. Bulgaria

¹⁶ Verein Gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland

¹⁷ Yanakiev v. Bulgaria

¹⁸ Sejdovic v. Italy

¹⁹ Recommendation No. R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member states on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights (Adopted by the Committee of Ministers on 19 January 2000 at the 694th meeting of the Ministers' Deputies)

²⁰ Mehemi v. France (No. 2)

²¹ Обяснителният доклад към *Препоръка № R(2000)2* пояснява съотношението между понятията „презглеждане на случая” и „възобновяване на производството”, като посочва, че понятието „презглеждане” е използвано като общ термин, докато „възобновяването на производството” има предвид възобновяване на съдебни производства, като специфично средство за презглеждане на случая. Виж Explanatory memorandum to Recommendation No. R(2000)2.

²² Виж § 10 от Обяснителния доклад

²³ Виж Препоръка № R(2000)2

²⁴ *Lungoci v. Rumania*

²⁵ *Brumarescu v. Rumania*

²⁶ *De Cubber v. Belgium*

²⁷ Сера чл. 41 от Конвенцията

²⁸ *Claes and Others v. Belgium*

²⁹ Молдова – чл. 325 ГПК, Финландия – извънреден способ глава 31 от Процесуалния кодекс, Белгия – в сила от 01.07.2007 г., Чехия, Македония – чл. 400 от ГПК, Румъния – чл. 322, § 9 ГПК, Исландия – подготвят се промени, Сърбия – ГПК от 2004 г., Швейцария - чл. 122 от Закона за Федералния съд.